

RITMUSBA RENDEZETT ÉLET

Tökéletesség. Ritmus. A határok kitágítása. Felfedezés, kíváncsiság. Egy életen át tartó kutatás. Paradigmaváltás a tánc képi rögzítésében. Természetesség, egyszerűség, nyugalom, egyensúly, eltökéltség, kitartás, zárkózottság, nyitottság, bölcsesség – néhány fogalom, amely Merce Cunningham portréját vázlatosan megrajzolja. De hogyan rajzolja meg ő a sajátját? Ezt kíséreltük meg felskiccelni vele készült interjúk alapján, amelyek a nagy nyilvánosság számára is szabadon hozzáférhetők.

A 20. század korszakalkotó koreográfusa megfejthetetlen rejtély. Számos televíziós interjúban bölcs tanítóként, közvetlen személyességgel beszélt munkásságáról, elméleteiről, módszeréről, gondolatairól, munkái azonban máig megválaszolatlan kérdések tömegét hagyták maguk után. Lehetetlen eldönteni, hogy Cunningham precíz kutatásokra építő formaművész vagy koncepciózus zseni volt, aki a kutatások során felfedezett invencióit absztrakt, esetleg szimbolikus ritmusba rendezve hozta létre előadásait.

A kezdetek

Merce Cunningham kisiskolásként került kapcsolatba a táncal. A kisvárosban, Centraliában, ahol született, leginkább szteptáncra volt lehetőség. A gyerekeket egy lelkes tanárnő oktatta, aki az órákat a konyhájában tartotta. „Különféle szteptáncokra tanított minket, és mindig szigorúan kijavította a mozdulatainkat. Még most is látom magam előtt, ahogyan a lépéseket mutatja. A mai napig a fülemben cseng a ritmus.” A ritmus, amely Merce Cunningham teljes életművének dinamikáját adja. A ritmus, amely által megismerte partnerét és állandó alkotótársát, a zeneszerző John Cage-t is. „John zongorázni jött az iskolába (Cornish School of Fine Arts in Seattle), ahol tanultam. Szervezett egy külön kis kísérleti csoportot táncosokból, és egy napon azt mondta: »Neked is el kellene jönnöd, ott a helyed.« »Bizonytalan vagyok – válaszoltam –, mert én nem vagyok technikás táncos.« »Nem érdekes – felelte –, nem az számít. Az a fontos, hogy ritmusérzéked van.«

Cunningham azonban göröngyös, kitérőkkel teli úton jutott el a tánchoz. A színházért félbehagyta egyetemi tanulmányait (George Washington University), majd elsajátította a Graham- és a Horton-technikát, 1939-ben pedig leszerződött Martha Graham együtteséhez. De nem sokáig tudta korlátok közé szorítani forrongó személyiségét – legjobban a szabad tánc, az improvizáció és az experimentális zene érdekelték –,

és 1945-ben elhagyta a társulatot. Innentől Cage-dzsel együtt kísérletezett a tánc újradefiniálásán. Azzal a John Cage-dzsel, akinek szemlélete teljes pályafutásuk alatt meghatározta alkotói hozzáállását. Cunningham élete alkonyán egy, a lakásában felvett intim hangulatú interjúban egy történeten keresztül fogalmazta meg alkotói módszerük esszenciáját: „John az egyik zongoratanárral gyakorolt, és azt mondta neki: »Mindent lejátszottál tökéletesen. Most játszd el újra, és érezd meg azt, hogy milyen hibázni.« Ezzel a határok és a szemlélet kitágítására ösztönözte a tanárt, új értelmet adva a tökéletes fogalmának is. Nem azt kívánta meg, hogy a tanár tökéletes pontossággal játssza le a hangokat, hanem azt, hogy ennél jóval messzebbre menjen. Hogy vállalja a rizikót.”

A módszer

Cunningham 1953-ban alapította meg saját együttesét, amelyet 2009-ben bekövetkezett haláláig maga vezetett. Ő és Cage kíváncsi, kutató természetükből adódóan közösen fedezték fel, hogy a tánc és a zene egymástól függetlenül is létezhet a színpadon. A táncosok mozgása már nem volt hozzákötve a ritmushoz, a zene hangulatához és szerkezetéhez. Csupán osztoztak a közös téren és időn. És bár Cunningham a tánc mellett kötelezte el magát, mindig nyitottan fordult a többi művészeti ág felé. Körbevette magát a korszak legismertebb művészeivel, akik közül sokan a közös alkotómunkába is bekapcsolódtak (Andy Warhol, Charles Atlas, Rei Kawakubo, Takehisa Kosugi, Christian Wolff, David Behrman, Pauline Oliveros, Robert Rauschenberg, Roy Lichtenstein, Frank Stella, Jasper Johns stb.). A velük kialakított kollaborációk során építette fel saját művészeti-filozófiai koncepcióját, és helyezte el a táncot a különféle művészeti ágak között. „A festészetben tárgyat alkotnak, a zenét le lehet írni hangjegyekkel, ami másolható és újrajátszható. A tánc azonban egyszer létezik az időben. Ahhoz, hogy az élmény megismételhető legyen, újra

John Cage, Merce Cunningham és Robert Rauschenberg. © Douglas Jeffrey. Photo courtesy of Magnolia Pictures

kell látni, de az akkor már nem ugyanaz, az már egy változat. Most a technikának köszönhetően elértük azt, hogy újranézhetjük, ahogyan emberek táncolnak.” Cunningham filmre alkalmazott táncainak korszakos jelentősége mellett művészetének idővel egyik meghatározó jegyévé vált a spontaneitás is. Kerülte a kliséket, és sokszor random ötletektől vezérelve rakta össze koreográfiáit. A véletlen mint alkotói módszer lépett be a munkásságába. Volt, hogy feldobott egy pénzérmét, és úgy döntötte el, merre induljon tovább. Igyekezett minden személyest lebontani a mozdulatokról, a táncosokról. A tiszta, személytelen mozgás elkötelezett alkotója lett, mentesítve a táncot a kodifikált mozdulatoktól, a jelentéstől és mindenfajta hierarchiától. A térkezelésben igyekezett eltörölni a konvencionális határokat: felszámolta a frontalitást, munkáit szokatlan terekbe vitte, és minden irányból nézhető előadásokkal kísérletezett. Mindezek ellenére határozottan szenvedélyesnek tartotta a darabjait. A miérte élete utolsó interjújában egyszerű és egyértelmű választ adott: „Mert mindenem a tánc. Az egész életem a felfedezésről szól. Ezzel még mindig így vagyok, habár úgy gondolom, most már a felfedezés limítált. Nem kell előre tudni, hogy maga a felfedezés miről szól. A felfedezést folyamat közben kell megtapasztalni.”

A karrier

Amikor Merce Cunninghamet egyszer „nagyszerű karrierjéről” kérdezte egy riporter, a koreográfus a legnagyobb természetességgel azt válaszolta: „Ez nem egy »nagyszerű karrier«. Ez egy folytatólagos munka. Olyan dolgokkal foglalkozom, amik érdekelnek. És ezt az teszi érdekessé, hogy mindig felfedezek új dolgokat az életről és az emberekről, amelyeket addig nem tudtam. Táncosokkal dolgozom, ezt csináltam egész életemben, de ez nem csak arról a helyzetről szól, hogy mit vagyunk képesek együtt létrehozni. Hanem arról is, ahogyan együtt dolgozunk. A zene, a tánc és a látvány három különböző entitás, amelyek az előadás pillanatában állnak össze egyetlen egységgé. Turnézunk a világ körül, miközben megpróbálunk mindenkinek, aki része ennek a munkának, annyi szabadságot biztosítani, amennyit csak lehet. Ez a munka ugyanakkor a fegyelemről is szól.”

A táncosok

Cunningham tiszteletet parancsoló, mégis közvetlen, nyugodt és humoros természete ötvenhat éven keresztül tartotta össze együttesét. De mit keresett a táncosokban egy olyan koreográfus, aki a táncot újradefiniálta, de magát a táncos fogalmát nem? Ugyanazokat a képességeket, amelyeket más koreográfusok, egyetlen különbséggel: hatványozottan támaszkodott az intellektusukra. „Legyen erős, meg tudjon állni a két lábán. Sőt, egy lábon is. Ezzel egy időben pedig a karját is képes legyen mozgatni... Viccet félretéve: a táncosnak muszáj rugalmasnak és kitartónak lennie. Nemcsak fizikálisan, hanem szellemiekben is. Fel kell ismernie a változásokat. Fel kell ismernie, hogy ő is változik.” Ezzel Cunningham egy olyan attitűdöt fogalmazott meg, ami csak elvétve vagy egyáltalán nem létezett akkoriban a próbatermekben: a táncos nincs alárendelt szerepben, nem eszközként vagy tárgyként van a koreográfus kezében, hanem alkotótárs, partner. „A táncosnak képesnek kell lennie arra, hogy megváltoztassa a gondolkodását. Nem jó, ha azt gondolja, hogy valami csak egyetlen módon lehet tökéletes. Valójában minden tökéletes. Annyit kell csak tennie, hogy a saját hozzáállását változtatja meg.”

A példaképek

Cunningham az amerikai modern tánc talán legizgalmasabb periódusában élt, alkotott és vált a korszak egyik legmeghatározóbb személyiségévé. Amikor megkérdezték tőle, kire tekint példaképként, akkor meglepetésre egyetlen koreográfus pályatársát sem említette, még Martha Grahamet sem, aki pedig akkor már nemzetközi szinten elismert alkotónak számított. „Buckminster Fuller. Egy építész. Ő az egyik példaképem. Hatalmas koponya. Gyakran gondolok rá. A Black Mountain főiskolán tanult, onnan ismerem. Szerettem volna, ha részt vesz az egyik darabunkban, és ő igent mondott. Ez volt a csodálatos benne, ez a nyitottság, hogy elfogadta a felkérésemet, hogy valami újban kipróbálja magát. És nagy sikere volt. [...] A másik Robert Russian, aki szerintem korunk legnagyobb dizlettervezője. Elképesztő a gondolkodásmód-

ja, hogy mit vihet be a színház falai közé, mit engedhet be a színházi térbe. Egyébként pedig általánosságban az emberek a példaképeim, őket csodálom.”

A technológia

Cunningham mindenkit megelőzve elsőként alkalmazta a videotechnikát a táncban. A képi rögzítést nem dokumentálásra használta, hanem új alkotói platformot nyitott általa, amelyet ma úgy nevezünk: táncfilm. Pontosan felismerte, hogy a kamerával rögzített, kétdimenziós képernyőn vetített kép más, mint amit a színpadon látunk. Nem jobb, nem rosszabb, hanem más. Úgy érezte, ezzel újabb művészi felület nyílt meg számára, egy újabb (virtuális) tér, amelyben koreográfusként alkothat. „Charles Atlással dolgoztam együtt, ő volt a színpadmesterem, aki egyben tehetséges filmkészítő hírében is állt. Charles ajánlotta egyszer, hogy nézzek bele a kamerába. [...] Belenéztem, és az első gondolatom az volt, hogy ez elképesztő. Amit láttam, teljesen más volt, mint amit addig ismertem. Ez a tér nem úgy nézett ki, mint a színpadi tér, és ez megváltoztatta az egész gondolkodásmódomat.”

Cunningham később, a hetvenes-nyolcvanas években sem hagyott fel a technikai kísérletezéssel, koreográfiáiban testszenzorokat és animációt alkalmazott, a kilencvenes évek elején pedig megismerkedett a számítógépes technológiával. Ő lett a világon az első koreográfus, aki a számítógépes technikát koreográfiai eszközzé formálta. A szoftver, amellyel dolgozott, képes volt transzformálni és animálni az emberi mozdulatokat, és a segítségével Cunningham olyan, csak a virtuális térben látható táncokat tervezett, amelyeket aztán a táncosok testére is átültetett. A számítógép lehetővé tette a mozdulatok kitalálását, megszerkesztését, korlátlan ismétlését – már nem volt többé szükség arra, hogy fáradt táncosok gyakorolják a pózokat és kombinációkat. Elég volt csupán a monitoron tökéletesre csiszolt mozdulatok imitálását kérnie tőlük. Akár egy belsőépítészeti tervezőprogramot, úgy használta a szoftvert, azzal a lényeges különbséggel, hogy nem statikus elemeket, hanem „mozgó szerkezeteket” tervezett velük. „Tanult valami

újat a számítógép által a mozdulatokról?” – kérdezte tőle egy riporter, mire Cunningham azt felelte: „Azok a mozdulatok, amelyeket a monitoron létrehoztam, mindig is megvoltak. De megvoltak a táncosok testében és bennem is, csak eddig még nem jöttek elő, vagy nem vettem észre őket. Valahogy úgy kell ezt elképzelni, mint amikor lefotóznak valakit, és a fénykép pont egy olyan mozdulatot rögzít, amelyet még nem láttunk. Pedig mindig is létezett, csak a mozgás olyan gyorsan történt, hogy sosem vettük észre. A számítógép ezeknek a mozdulatoknak a megtalálásában segít.”

Cunningham sokáig maga is remek táncos volt, aki még a nyolcvanadik születésnapját sem akárhogyan ünnepelte. A fizikálisan már legyengült mester ugyanis egy duett erejéig még egyszer színpadra állt. „Partnere” sem volt akáarki, Amerika ünnepelt, orosz származású táncművésze, Mihail Barisnyikov – a helyszín és az esemény pedig a New York-i Lincoln Center és a Lincoln Fesztivál. Egy duett – gyakorlatilag két szimultán szóló. Két tánclegenda szimultán szólója. Az egyik épp búcsúzott a színpadtól.

Merce Cunningham koreográfiáinak teljes listája

<https://dancecapsules.mercecunningham.org/overview.cfm?capid=46082>

Videointerjúk, beszélgetések

Merce Cunningham: Talking Dance, Valker Art Center, <https://youtube.com/watch?v=DGjzL75eVa8>

Merce Cunningham interview, 1995, <https://youtube.com/watch?v=uXZuovDYLg0>

<https://walkerart.org/magazine/merce-cunninghams-working-process-2>

<https://art21.org/watch/art-in-the-twenty-first-century/s2/opening-to-time-by-charles-atlas-with-merce-cunning-ham/>

Merce Cunningham talks about his career as a choreographer, 1995.06.04., <https://charlirose.com/videos/1296>

<https://cunninghamcentennial.blog/698-2/>